

Peter Krafft:
Zrínyi kirohánása,
1820–25

A SZIGETVÁRI HŐS

VARGA SZABOLCS

Zrínyi Miklós

Remélhetőleg nincs olyan magyar, aki ne ismerné Zrínyi Miklós nevét. Valószínűleg mindenkinek a kirohánás pillanatát megörökítő valamely alkotás képe ugrik be róla először, de sokan bajban lennének, ha ennél többet kellene róla mondaniuk. Pedig egyedülálló karrierje, a családját övező horvát és magyar kultusz miatt megérdemli, hogy jobban megismerjük életútját. Bizonyosan nem véletlen a Zrínyiek iránti érdeklődés, hiszen a család több tagjáról is rengeteg különleges történet kering. Zrínyi a katonái élén a halálba rohant, dédunokáját vadkan marcanolta halálra. Zrínyi Péter a bécsújhelyi vesztőhelyen, Ilona lánya Anatóliában, a család utolsó férfi sarja, János pedig a gráci börtönben fejezte be életét.

1508 – 1566

Zrínyi Miklós személye a romantika korától kezdve érdekli a tudományos közvéleményt. A magyar forradalom és szabadságharc utáni években nagy szükség volt a példát mutató hősökre, és erre a célra tökéletesen megfelelt a szigetvári vitéz. Először az ostrom 300. évfordulójának közeledtével élénkült meg az érdeklődés iránta, magyar részről Salamon Ferenc, a horvátok közül Matija Mesić írta meg az életrajzát. A következő fellángolás a magyar millennium megünneplésével függött össze, ekkor Sebestény Gyula foglalkozott vele, Barabás Samu pedig összegyűjtötte a rá vonatkozó forrásokat. Utóbbi máig megkerülhetetlen bárki számára, aki a Zrínyiekkel kíván foglalkozni.

Különösen nagy hullámokat vert fel a szigetvári ostrom 400. évfordulójára szervezett tudományos ülés, melynek tanulmányai már nem csupán Zrínyi hősteteivel, hanem a körülményekkel és a tágabb környezettel is foglalkoztak. A kultusz ápolására Szigetváron létrejött a Szigetvári Várbaráti Kör, amely azóta is fíradhatatlan szervezője a különböző tudományos és kulturális rendezvényeknek, kiadványoknak. Tagjai felbecsülhetetlen értékű munkát végeznek, ma már sokszor horvát partnerintézetekkel, elsősorban a csáktornyai Zrínyi-hagyományörzőkkel közösen. Munkájuk révén jelenleg a horvát–magyar párbeszéd egyik fontos fórumának is számítanak. Végezőleg meg kell említeni, hogy a horvát és a magyar történészek példaértékű összefogásában szintén megjelent egy kötet a Zrínyiekről, amely a legfrissebb eredményeket tartalmazza.

A CSALÁDI HÁTTÉR

Szigetvári Zrínyi (a családban IV.) Miklós hasonló nevű atyjának Korbáviai Ilonával kötött házasságából született 1508 tájékan a család valamely horvátországi birtokán. Apai ágon a familia az ősi brebiri Subics (Šubić) család-tól eredeztetette magát, amely az 1347-ben adományba kapott Zrin váráról kölcsönözte a nevét. A Zrínyiek a késő középkorban nem tudtak kilépni a Frangepánok és a Blagayak árnyékából, és inkább a helyi arisztokrácia másodvonalának számítottak. A Guschik nemzetségbe tartozó Korbáviai rokon-

ság neve a 16. század elején kétségkívül jobban csengett Horvátországban. Luxemburgi Zsigmond idejében a család több tagja is udvari tiszttséghez jutott, néhány évtizeddel később pedig az Újlaki-Garai familiába sikerült beházasodniuk.

Zrínyi Miklós anyai nagyapja, Korbáviai Károly Hunyadi Mátyás idején a legbefolyásosabb horvát arisztokratának számított, akit 1493-ban a horvát nemzet mohácsi csatájáért elhíresült

udbina mezőn ért a halál. Ezután Ilona testvére, Korbáviai János lett a család feje és a birtokok egyedüli örököse. 1504-től a horvát végeken kétszáz lovasra kapott rendszeres zsoldot a királyi kincstárból, és ezzel messze túlszámnyalta a Frangepánok, a Blagayak és a Zrínyiek erejét. A korban nem egyedülálló módon azonban János nem házasodott meg, így a hatalmas birtokok egyedüli örökösenek Ilona és utódai számítottak. A család felemelkedéséért különös fontossággal bírt a Zrínyiek és Korbáviai között 1509-ben megkötött házassági szerződés, amelyben rögzítették, hogy János halálával a 21 várból álló, hatalmas birtok a Zrínyiek kezébe kerül. A szerződés biztosította az ekkor már megszületett két testvér, Miklós és János örököségi jogát és ezzel az arisztokrácia soraiba való bejutásának lehetőségét.

AZ IFJÚKOR

Zrínyi gyermekéveiről, tanulmányairól, neveltetéséről nem maradt fenn forrás, így jobban analogiákra támaszkodhatunk. A többi fiatal arisztokratához hasonlóan valószínűleg valamelyik környékbeli előkelő udvarába került, ott tanulta meg a fegyverforgatást, valamint a birtokigazgatás és a rendi politikázás rejtelmeit. Nem kizárt, hogy Zrínyinek erre nagybátyja udvarában volt lehetősége, aki mellett bőven beleköszthetett a végvidéki csatározásokba, illetve betekintést nyerhetett a Velencével és X. Leó pápával folytatott diplomáciai kapcsolatokba. Korbáviai Jánost 1521-ben Bakócz Tamás esztergomi érsek ajánlására kinevezték Horvátország és Szlavónia bánjának, így az ország vezető zászlósurai és a királyi tanács tagjai közé emelkedett. Az új helyzetből minden biznnyal sokat profitáltak a Zrínyiek is. Habsburg Ferdinánd osztrák főherceg például minden biznnyal az ő sugalmazására fogadta szolgálatába 1524-ben a Zrínyieket, ami szintén fontos mérföldkőnek számított a Zrínyiek és ezen belül az ifjú Miklós karrierjében.

A mohácsi csatavesztés után továbbra is Korbáviai János számított a rokonság fejének, Zrínyi (III.) Miklósról alig szólnak a források. Valószínűleg habítása tette alkalmatlanná komolyabb tisztségekre. Hősünk azonban 1527-től egyre rendszeresebben tűnt fel a horvátországi hadműveletekben, két évvel később pedig Bécs védelmében tüntette ki magát. Az ifjú Miklós nevét ekkor ismerték meg az udvarban, ahol elsősorban katonai képességeivel tűnt ki. Ez pályáján mindvégig elkísérte, ugyanis közigazgatási, gazdasági és diplomáciai feladatokra később sem kapott megbízást. Pályafutása ezzel inkább a katonabőrök, Pekry Lajos, Bakics Pál és Keglevich Péter karrierjével mutat hasonlóságot, bár náluk mindenképp tehetségesebbnek számított, amit jól mutatnak az eltérő életpályák. Pekry és Keglevich kegyvesztettekkel váltak a Habsburg-udvarban, családjuk kiszorult a legfelső körökből, Bakics pedig a csatamezőn vesztette életét. Vérbeli katonaként csak Zrínyinek sikerült a társadalmi hierarchia legmagasabb csúcsaira, közvetlenül Nádasdy Tamás, Batthyány Ferenc és Oláh Miklós mögé, mellé eljutnia.

Zrínyi nem sokban különbözött kortársaitól. Az 1530-as években kíméletlen magánháborút folytatott Török Bálinttal a csurgói uradalom birtoklásáért, Erdődy Simon zágrábi püspökkel pedig egyes szlavóniai birtokokért. A környék kisnemesei és jobbágjai rettegtek a Zrínyi nevet. Édesapja, III. Miklós pedig még a határ menti oszmán béggekkel is lepakolt birtokai védelme érdekében, amivel rengeteg ellenséget szerzett magának a királyi udvarban. Nem véletlen, hogy az 1530-as években Zrínyi Miklósnak számtalan problémával kellett megküzdnie, mire visszanyerte Ferdinánd bizalmát. 1531-ben ugyanis elhunyt Korbáviai János, és a család szeretne volna életbe léptetni az 1509-ben kötött szerződést. A Habsburg uralkodó azonban nem akart ekkora hatalmat adni a Zrínyiek kezébe, és megparancsolta a Korbáviai-birtokok királyi kézbe vételét. Az ezzel kapcsolatos huzavona egészen 1541-ig eltartott, Zrínyi pedig éveken át nemkívánatos személynek számított az udvarban.

Az ifjú gróf két dolognak köszönhető, hogy minden gátló tényező ellenére sikerült érvényesülnie. Egyrészt élte végéig engeszthetetlenül gyűlölte a törököket. Apja 1534-ben bekövetkezett halála után azonnal felmondta a törököknek fizetett adót, és folyamatosan zaklatta az oszmán kézen levő területeket. Az 1540-es években már rettegtek tőle az oszmán parancsnokok, akik rendszeresen panaszkodtak rá a Habsburg uralkodónál. Zrínyi másik tulajdonsága talán ennél is többet nyomott a latban. Mindvégig kitartott Habsburg (I.) Ferdinánd oldalán, még a kegyvesztettség éveiben sem kereste Szapolyai udvarában jogai elismertetését. Ennek jelentőségét akkor látjuk igazán, ha Török Bálintra, Perényi Péterre vagy éppen Várday Pálra gondolunk, akik többször is pártot váltottak ezekben az esztendőkből, és mindezt sokáig büntetlenül teheték.

Úgy tűnik, hogy Zrínyi konok természete ösztönös politikai érzéssel párosult. Jól felismerte saját lehetőségeit, soha nem vitte kenyértörésre a vitát a nálam hatalmasabb ellenfeivel, ellenben kíméletlenül lecsapott a gyengébbekre. Ez történt 1539 májusában, amikor Kosztajnica várában megölte az árulóvá váló Hans Katzianer korábbi királyi főhadparancsnokot és fogadott testvérét. Az 1530-as évek ünneplélt hadvezére ugyanis az 1537-ben bekövetkezett eszékai (Gorjan) csatavesztés után áttért Szapolyai oldalára, és felő volt, hogy

egész Horvátországot és Szlavóniát elszakítja a Habsburgoktól.

Ellenségei sokszor a szemére vetették – és ezt átvette a szakirodalom jelentős része is –, hogy a Zrínyiek politikai karrierje orgyilkossággal kezdődött, de ne feledjük, Katzianer mozgalma óriási veszélyt jelentett a Magyar Királyság Habsburg-kézen maradt területeire, amelyek Szapolyain keresztül végül a szultán kezébe kerültek volna. Ha elfogadjuk, hogy Zrínyi jelleméhez hozzátartozott a törökellenesség és a Ferdinánd iránti hűség, akkor ebbe logikusan beleillik Katzianer kiiktatása. Szolgálatának természetesen megértette az árát. Ferdinánd 1541 januárjában adománylevelet adott ki a Zrínyi testvéreknek a Korbáviai-birtokokra, és ezzel a családi területek végérvényesen a kezükbe kerültek. Néhány hónappal később Zrínyi János a zágrábi püspök szolgálóival történt összecsapás alkalmával életét vesztette, így Miklós egyedül maradt a család élén.

A HORVÁT–SZLAVÓN BÁN (1542–1556)

1542 fekete év volt a magyar történelemben, még ha ez a sok egyéb gyászos dátum között gyakran el is sikkad. Ekkor vált végérvényessé, hogy a Magyar Királyság fővárosa tartósan oszmán kézen maradt. A Brandenburgi Joachim vezette keresztény seregek borzalmas vereséget szenvedtek a város falai alatt, és ez mindenki számára világossá tette, hogy a Habsburg uralkodó nem képes visszaszerezni az ország közepe feletti uralmat. Az egyetlen szépségtapaszt Zrínyi katonai akciója jelentette, aki huszárjai élén megütötte a pesti török őrséget. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy Ferdinánd december 24-én kinevezte a 34 éves gróft Horvátország és Szlavónia bánjának.

Zrínyire hatalmas teher nehezedett, ugyanis az oszmán hadvezetés gőzerővel támadta Szlavóniát. 1542-ben elesett Rahlaca és Darnóc, 1543-ban Valpó, Atyina és Dobrakucs, a következő év-

ben Fejérvék, Pekrec, Velika és Kristalóc, 1545-ben pedig Monoszló. A pozsegei Murád, a hercegovinai Malkocs, a boszniai Ulama és a klisszai Veli bég vezette hadjáratok következtében

Barabás Miklós:
Zrínyi Miklós

1545 végére Kőrös vármegye keleti felére esett, és Zrínyinek a pusztítások során lakatlanná váló területen kellett feltartóztatnia a hódítókat.

Az 1540-es években Zrínyi emberfelterti erőfeszítést tett a helyzet stabilizálása érdekében. Az uralkodó ugyan ígéretet tett 600 lovas és 400 gyalogos fizetésére, de ezekkel az összegekkel a legtöbbször adós maradt. Zrínyinek ezért saját jövedelmeiből kellett finanszíroznia a védelem költségeit. Hamar felismerte, hogy csak a birtokállomány kiterjesztésével tudja növelni bevételét. 1543 nyarán feleségül vette Frangepán Katalint, vele együtt pedig megszerezte a Frangepánok ozlaji ágának több uradalmát. 1546-ban a Hampó-Ernuszt-örökséget vette el Keglevich Pétertől, aki azt szintén törvénytelenül birtokolta. Ekkor került a kezébe a hatalmas muraközi uradalom Csáktornya központtal, ahová még ebben az évben átköltözött a család. Miklós és Katalin hét gyermeke már itt született meg, és a Zrínyiek idejében a kastély az ország rész egyik kulturális és politikai központjává vált. Zrínyi a zágrábi püspökséget is igyekezett magának megszerezni, ám ez alkalommal nem járt sikerrel. Hiába érvelt amellett, hogy a védelem érdekében a legtöbb erőforrásnak a bán kezében kell összpontosulnia, az uralkodó nem támogatta, és amikor Oláh Miklós 1548-ban távozott a püspökség éléről, Gyulay Farkas követte őt a tisztségben. Több száz év távlatából visszatekintve Zrínyi elpép-

zelése racionálisnak tűnik, tehát nem csupán az egyéni birtokszerzés motívuma, miként azt ellenfelei a fejére olvasták.

Zrínyi katonai erőfeszítéseinek dacára 1552-ben újabb komoly területi veszteségek érték a tartományt. Elesett Verőce, Csázma, Dombó és Usztilónya, végül pedig a Tahy család kezében lévő gorbónoki kastély. Ezzel Kőrös megye teljes egészében oszmán kézre került, csupán egy csekély északnyugati rész sikerült megőrizni Cirkvena, Szentgyörgyvár, Kapronca és Ludbreg végváraitól nyugatra. A Magyar Királyság leggazdagabb vidékének számító Pozsega, Verőce és Kőrös vármegyék alig tíz év alatt hosszú időre kiszakadtak az országból. Lakóik elmenekültek, helyükre ortodox vlahok költöztek, akiknek természetesen semmilyen szellemi kötődésük nem volt a Szent István-i államalakulathoz. Öröm az ürömben, hogy Zrínyinek sikerült törbe csalnia a boszniai pasa egyik, Varasd megyében portyázó seregtestét, és szinte teljesen megsemmisítette azt.

A következő években a határ menti harcok folytatódtak. Bár nagyobb hadjáratokra nem került sor, a folyamatos háborúskodás felemésztette Zrínyi erejét. Ennek ellenére sikerült stabilizálnia a határvédelmet, sőt, 1556-ban jelentős támogatást tudott nyújtani a dunántúli magyar váraknak. Babócsa visszavétele után Nádasdy Tamás nádorral együttműködve sikerült feltartóztatnia a Rinya mocsaraiban Ali bu-

dai pasa csapatait, amelyek így nem tudták folytatni Sziget ostromát, s a Horváth Márk által parancsnokolt vár ezzel megmenekült. Ez volt az 1523. évi szávaszentdemeteri ütközet óta az első jelentősebb magyar katonai siker, amelyben Zrínyinek elvélhetetlen érdemei voltak, és amellyel bizonyította, hogy az ország egyik legkiválóbb katonai vezetője.

A kétfrontos háborút azonban nem viselte el a keresztény határvédelem, Zrínyi távollétében elesett az Una partján álló Novi és Kosztajnica vára. A bán ez különösen érzékenyen érintette, hiszen ezzel horvátországi családi birtokai védtelenné és tarthatatlanná váltak. Zrínyi ezt azonnal felmérte, és 1556 őszén lemondott tisztségéről. Az összegszugorodott tartomány sokat köszönhetett Zrínyinek, aki páratlanul hosszú ideig, 14 éven keresztül töltötte be ezt a hálátlan posztot. Alatta kezdődött meg a védelmi rendszer kiépítése, tapasztalatával, beszámolóival sokat segített abban, hogy a következő évtizedekben sikerüljön megállítani a további hódításokat.

AZ ARISZTOKRÁCIA SORAIBAN

A horvát végeken született Zrínyi az 1540-es évek második felében emelkedett fel a hazai politikai elit tagjai közé. Ennek jeleként költözött át 1546-ban Csáktornyára, ahonnan a magyarországi és a szlavóniai birtokokat

A szigetvári hős. Dominicus Custos rézmetszete, 1601

is könnyen lehetett ellenőrizni és a szomszédos Stájerország szoros kapcsolatot lehetett fenntartani. Szívós munkával a Dunántúlon is több uradalmat megszerzett, és 1549-ben már a Magyar Királyság leggazdagabb birtokosai közé tartozott. 1557-ben megkapta a tárnokmesteri tisztséget, 1561 őszétől Szigetvár várkapitánya, két évvel később pedig dunántúli főkapitány lett. Így ő irányította a Balaton és a Dráva közötti határvédelmet, és egyben biztosította saját birtokainak biztonságát is. Új pozíciói révén Zrínyi a Habsburg birodalmi elit tagjai közé került, házat vásárolt Bécsben, György fia pedig helyet kapott Habsburg Rudolf és Ernő udvartartásában, mielőtt II. Miksa ki-nevezte volna étekgófójának.

A család felemelkedése érdekében Zrínyi a korban megszokott módon gyermekei házasságát is felhasználta. Frangepán Katalintól született lányai közül Ilona Országh Kristófhöz, majd Balassi Istvánhoz, Katalin Thurzó Ferenchez, majd Forgách Imréhez, Dorottya Bathyány Boldizsárhoz, Borbála Thurzó Elekhez, Orsolya Perényi Jánoshoz, másodsorra pedig Bánffy Miklóshoz ment feleségül. Zrínyi Margit férje homonnai Drugeth Miklós, Magdolnái pedig először Telekessy István, majd Joseph Johann Graf von Thurn volt. Az 1560-as években újabb kör nyílt meg Zrínyi előtt, amikor ol-

Protestáns volt-e Zrínyi Miklós?

A 19–20. század fordulóján heves vita zajlott a forduló történetírásán belül arról, hogy a 16. század legjelentősebb politikusai melyik keresztény felekezethez tartoztak. A történészek saját koruk valóságából kiindulva igyekeztek bizonyítani a vezető politikuskok protestáns – kisebb részben katolikus – mivoltát. Közülük Payr Sándor több írásában is arra a következtetésre jutott, hogy a szigetvári Zrínyi Miklós a reformáció követőjeül szegődött. Bár a kérdést azóta sem sikerült megnyugtatóan tisztázni, a szakirodalomban ez a tétel rögzült. A kora újkori egyháztör-

ténelem kutatásának új eredményei azonban a kérdés újrarendelését teszik szükségessé. Az elmúlt évtizedekben több európai történész is új szempontokat vetett fel a reformáció folyamatának értelmezéséhez. Ezek alapján nagy biztonsággal kijelenthető, hogy a 16. század középső harmadában a különböző felekezetek tanításai egymással keveredve hatottak a kor emberére, aki érdeklődésének megfelelően válogatott belőlük. Ennek következtében a katolikus egyház elvesztette hívei zömét, ám a folyamat dinamizmusa nehezen modellezhető: sem társadalmi rang, sem iskolázottság, sem lakhely nem volt meghatározó a személyes választásban, ahogy évtizedes útkeresés végén az emberek lehorgonyoztak egy vallási közösség mellett. Ez igaz az arisztokráciára is, emiatt már a kortársak sem mindig tudták eldönteni egy-egy jeles politikusról, hogy melyik felekezet tagja. Az 1570-es évekig maguk a szereplők leggyakrabban igaz katolikusnak tartották magukat, az úgynevezett felekezetesedés csak ekkor történt meg. Ezzel párhuzamosan szaporodtak meg azok az el-

sősorban reprezentációs céllal megjelenő művek, amelyek már szilárdan állították a korábbi évtizedek nagy alakjainak a protestantizmus iránti vonalmát. Ezek közé tartozott a Zrínyi György megrendelésére készült Zrínyi-album, amelyben a szigetvári hős elkötelezett protestánsként jelenik meg.

Ha csokorba kívánjuk szedni azokat az érveket, amelyek Zrínyi protestáns mivolta mellett szólnak, akkor az alábbiakat találjuk: a cseh Eva z Rožmberkával kötött házassága, az evangélikus Hans Ungnad könyvkiadó vállalkozásával fennálló kapcso-

lata, valamint az a tény, hogy gyermekei mindannyian protestánsok lettek. Ezen kívül az érvek között szerepelt, hogy elfoglalta a Monyorókerék melletti pálos kolostor birtokait, valamint „az a nagy tisztelet is, mellyel prot. lelkesek az ő hősi haláláról emlékeznek és Krisztus ügye iránt való buzgalmat emlegetik”.

Érdemes ezeket az állításokat tüzetesebben megvizsgálni. Azt könnyű belátni, hogy a lelkesek későbbi tisztelete súlytalan ebben a kérdésben, hiszen ők az akkor már szilárdan protestáns Zrínyi György megbízásából dolgoztak, és apologetikus munkára,

nem pedig történeti művekre kaptak megbízást. Az Erdődyek birtokán álló kolostor feldúlása „egyszerű” hatalmaskodásnak látszik. Szegeci Tamás prior vádljai között ugyanis nem szerepel, hogy Zrínyi vallási okokból követte volna el a rablást.

Azt sem kell különösen bizonygatni, hogy a gyermekek felekezeti hovatartozása nem lehet perdöntő ebben a kérdésben. Itt azonban érdemes megemlíteni, hogy Zrínyi Ilona 1560-ban Országh Kristóffal kötött házassága katolikus szertartás szerint zajlott le, így nagy valószínűséggel az apa ekkor még katolikus

volt. A horvát történetírás több alkalommal is foglalkozott az Ungnad által felállított tübingeni nyomda működésével, de a kiterjedt forrásfeltárás során sem került elő olyan adat, amely szerint Zrínyi aktívan érdeklődött volna a protestáns kiadványok iránt. Annyi bizonyos csupán, hogy engedélyezte birtokain a könyvek terjesztését, ám ő maga egyet sem volt hajlandó vásárolni közülük.

Végezetül pedig vizsgáljuk meg a szigetvári hős második feleségét, Eva z Rožmberkát! A család valójában a cseh katolikus arisztokrácia vezető famí-

liái közé tartozott, az özegegy 1566 után a katolikus Itáliába költözött, 1578-ban Habsburg Rudolf császár udvarában katolikus szertartás szerint lépett frigyre Paolo Grossaldo itáliai nemesessel, és 1591-ben katolikus szertartás szerint temették el Mantovában. Ezek bizonyítják, hogy miatta nem kellett lutheránussá válnia a szigetvári hősné. Mindez nem jelenti azt, hogy Zrínyi ne érdeklődött volna az új tanok iránt, de a szakirodalom eddigi sarkalatos állításait el kell utasítani, és nyitva lehet hagyni ezt a kérdést a jövőben is.

